

Hákon Jensson

Fornleifaskráning vegna deiliskipulags í Móahverfi í Akureyrarbæ.

Búnaðarsamband Eyjafjarðar

Rannsóknarskýrslur 2024/6

Forsíðumynd: Skurður á skipulagssvæðinu mynd er tekin í suð-austur.

©Hákon Jensson
Búnaðarsamband Eyjafjarðar,
Akureyri 2024/6

EFNISYFIRLIT

INNGANGUR.....	1
TILGANGUR FORNLEIFASKRÁNINGAR.....	1
AÐFERÐIR.....	3
FORNLEIFASKRÁNING.....	3
SAMANTEKT.....	5
HEIMILDASKRÁ.....	6

1. Inngangur

Skýrsluhöfundur var beðinn að sjá um að skrá fornleifar vegna viðbótar við deiliskipulag í Móahverfi á Akureyri. Svæðið er um 5,4 ha að stærð og er stór hluti af svæðinu grafið skurðum. Einnig hefur trjágróður breitt úr sér á hluta svæðisins á síðustu tveimur áratugum. Til var eldri fornleifaskráning af staðnum sem þurfti að uppfæra. Skráning og úrvinnsla var í höndum Hákonar Jenssonar fornleifafræðings hjá Búnaðarsambandi Eyjafjarðar. Vettvangsskráningin fór fram í lok apríl 2025.

Verkefnisnúmer Minjastofnunar Íslands: 3441.

2. Tilgangur fornleifaskráningar

Megin markmið fornleifaskráningar er að tryggja varðveislu menningararfsins ásamt því að gera bæði sveitarfélögum og Minjastofnun kleift að móta stefnu í minjavörslu.¹ Til þess að fyrirbyggja að minjar verði fyrir skemmdum við framkvæmdir þá voru sett lög ákvæði að skráning á menningarminjum eigi sér stað áður en gengið sé frá deiliskipulagi eða aðalskipulagi. Jafnframt að sá kostnaður sem hlýst af við skráninguna skuli leggjast á þann sem ber ábyrgð á skipulagsgerðinni í samræmi við skipulagslögin.²

Í lögum um menningarminjar frá árinu 2012 í I. kafla, 3. grein er ítarleg upptalning á menningarminjum en samkvæmt þeim eru: „Fornminjar samkvæmt lögum þessum eru annars vegar forngripir og hins vegar fornleifar.

Forngrípir eru lausamunir 100 ára og eldri sem menn hafa notað eða mannaverk eru á og fundist hafa í eða á jörðu eða jökli, í vatni eða sjó. Skip og bátar frá því fyrir 1950 teljast til forngripa. Til forngripa teljast einnig leifar af líkömum manna og hræjum dýra sem finnast í fornleifum, svo sem fornum haugum, dysjum og leiðum.

Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

- búsetulandslag, skrudgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhusa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
- vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
- tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
- vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
- virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,

¹ Heimasíða Minjastofnunnar.

² Heimasíða Minjastofnunnar.

- f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
- i. skipsflök eða hlutar þeirra.
- j. Fornminjar njóta friðunar nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands.”³

Varðandi verndun á fornleifum þá er því lýst nokkuð ítarlega í VI. Kafla, 21. grein að: „Fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur

annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.

Eigendur og ábúendur jarða skulu hlúa að fornleifum á landareignum sínum og viðhalda umhverfi þeirra eftir því sem sanngjarnt getur talist. Minjastofnun Íslands er skylt að veita ráðgjöf og leiðbeiningar í því sambandi.”⁴

Þar sem fornleifar eru til staðar þá er ágætt að skoða svo VI. kafla, 22 grein í lögum um menningarminjar en þar er skýrt tekið fram að: „Fornleifum sem eru friðlýstar skal fylgja 100 metra friðhelgað svæði út frá ystu sýnilegu mörkum þeirra og umhverfis nema kveðið sé á um annað. Hvers konar röskun, byggingarframkvæmdir eða aðrar framkvæmdir á friðhelguðu svæði umhverfis friðlýstar fornleifar eru óheimilar án leyfis Minjastofnunar Íslands. Friðhelgað svæði umhverfis aðrar fornleifar, sem ekki eru friðlýstar en njóta friðunar, skal vera 15 metrar nema annað sé ákveðið.”⁵

Þrátt fyrir að í fornleifaskráningunni finnst engar fornleifar þá er þó mikilvægt að hafa í huga VI. kafla, grein 24 í lögum um menningarminjar að: „Finnist fornminjar sem áður voru ókunnar, t.d. undir yfirborði jarðar, sjávar, vatns eða í jökli, skal skýra Minjastofnun Íslands frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn. Ef fornminjar sem áður voru ókunnar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd án tafar. Skal Minjastofnun Íslands láta framkvæma vettvangskönnun umsvifalaust svo skera megir um eðli og umfang fundarins. Stofnuninni er skylt að ákveða svo fljótt sem auðið er hvort verki megir fram halda og með hvaða skilmálum. Óheimilt er að halda framkvæmdum áfram nema með skriflegu leyfi Minjastofnunar Íslands.”⁵

Frá árinu 2013 hefur Minjastofnun verið með staðlaða skráningu fyrir fornleifar. Tilgangurinn með því var sá að samræma gögn og hafa ákveðna kröfu um lágmarksgæði skráningar. Þar af leiðandi ættu framkvæmdaaðilar og skráningaraðilar að hafa nokkuð góðar upplýsingar um kröfur Minjastofnunar til fornleifaskráningar til þess að hún geti byggt sínar stjórnsýsluákvarðanir á.⁶

³ Heimasíða Alþingis.

⁴ Heimasíða Alþingis.

⁵ Heimasíða Alþingis.

⁶ Heimasíða Minjastofnunnar.

3. Aðferðir

Við skráningu fornleifa á staðnum var notast við skráningarstaðla Minjastofnunnar Íslands. Í undirbúningsvinnu og úrvinnslu var notast við ýmis konar heimildir og gögn, til dæmis loftmyndir frá Loftmyndum á map.is, örnefnaskrár, loftmyndir og niðurhalsgögn frá Landmælingum Íslands ásamt upplýsingum frá staðkunnugum. Einnig var til eldri fornleifaskráning af svæðinu⁷ sem þarfnaðist uppfærslu miðað við núverandi staðla. Þegar öll þessi gögn höfðu verið skoðuð var farið í vettvangskönnun þar sem gengið var skipulega um svæðið.

Kortavinna var unnin í Microstation v8i forritinu með loftmynd frá Loftmyndum ehf. frá 1998 frá Búnaðarsambandi Eyjafjarðar.

4. Fornleifaskráning

Svæðið sem var skoðað í þessari skráningu virðist hafa verið innan jarðanna Mýrarlóns og Lögmanshlíðar samkvæmt gögnum í Landeignarskrá HMS um áætlun eignarmarkna.⁸ Engar af þeim minjum sem voru skráðar í fornleifaskráningunni frá 1998 voru innan svæðis.⁹ Ekkert fannst heldur við vettvangskönnun en búið var að grafa stóran skurð þvert í gegnum svæðið sem sést fyrst á loftmynd frá 2024.¹⁰ Samkvæmt heimildarmanni sem hefur verið að skrá örnefni innan Akureyrarbæjar þá vissi hann ekki til þess að neinar menningarminjar væru þarna eða einhver örnefni bendi til þess.¹¹ Skoðaðar voru loftmyndir alveg frá 1946 og ekki var hægt að greina nein mannvirki á staðnum.¹² Frá þeim tíma hafa miklar breytingar hafa átt sér stað á svæðinu eins og sést á tímaflakki Loftmynda ehf. á map.is.¹³ Til að mynda skurðgröftur og útbreiðsla trjágróðurs.

Mynd 1. Skipulagssvæðið, mynd er tekin í suð-austur.

⁷ Orri & sæðis, 1998, bls. 16-36.

⁸ HMS – Landeignarskrá (áætlun eignarmarkna)

⁹ Orri & sæðis, 1998, bls. 16-36.

¹⁰ Loftmyndir ehf – MAP.IS.

¹¹ Þorsteinn Einar Arnórsson, munnleg heimild.

¹² Landmælingar Íslands – loftmynd 1946 (óskönnuð).

¹³ Loftmyndir ehf – MAP.IS.

— Afmörkun skipulagssvæðis			
nafn:	MÓAHVERFI	teikn.	21.05.2025 hj
	AKUREYRARBÆR	mælikv.	1:3000 í A4
		Skýringar:	
		Afmörkun skipulagssvæðis í Móahverfi í Akureyrarbæ.	
		BÚNAÐARSAMBAND EYJAFJARÐAR Óseyri 2, 603 Akureyri, s: 460 4477, netf: bugardur@bugardur.is	
		Unnið eftir mynd nr.	e574 frá Loftmyndir ehf. 1998

5. Samantekt

Engar minjar fundust við vettvangsskönnun innan afmarkaðs skipulagssvæðis. Ekki fundust heldur neinar heimildir um af svo hafi verið né ummerki á loftmyndum. Á síðastliðnum áratugum hafa miklar breytingar orðið á svæðinu s.s. skurðgröftur og útbreiðsla trjágróðurs. Það voru því afskaplega litlar líkur ef einhverjar menningarminjar hafi verið þarna að hægt sé að greina þær í dag.

Það er þó ágætt að hafa í huga að þrátt fyrir að ekkert hafi fundist þá er alltaf sá möguleiki fyrir hendi að minjar leynist undir yfirborðinu þegar framkvæmdir hefjast. Verður þá að tilkynna fundinn til Minjastofnunnar sem tekur ákvörðun um framhaldið.

Akureyri, 31. maí 2025
Hákon Jensson

6. Heimildaskrá

Heimasíða Alþingis. Lög um menningarminjar. Sótt af <http://www.althingi.is/altext/stjt/2012.080.html>. Skoðað 16.02.2019.

Heimasíða HMS, Landeignarskrá (átælu eignarmarkna) Sótt af <https://landeignaskra.hms.is/?aaetlun=true> Skoðað 30.05.2025.

Heimasíða Minjastofnunar. Skráning fornleifa. Minjastofnun Íslands. (2013). Sótt af <http://www.minjastofnun.is/minjar/skraning-fornleifa/>. Skoðað 16.02.2019

Heimasíða Minjastofnunar. Skráningarstaðlar fornleifa. Minjastofnun Íslands. (2013). Sótt af <http://www.minjastofnun.is/minjar/skraning-fornleifa/skraningarstadlar/>. Skoðað 16.02.2019

Orri Vésteinsson & Sædís Gunnarsdóttir. (1998). Fornleifaskráning í Eyjafirði X. Fornleifar í landi Akureyrar norðan Glerár. Minjasafnið á Akureyri. Fornleifastofnun Íslands. Akureyri.

Landmælingar Íslands – óskannaðar loftmyndir frá Akureyri frá 1946.

Loftmyndir ehf (tímaflakk) - MAP.IS Sótt af <https://www.map.is/base/@540474,576842,z12,0> Skoðað 21.05.2025.

Heimildarmenn:

Þorsteinn Einar Arnórsson, 1947, Kjarnagötu 45, Akureyri.